

Grænsearbejde blandt grænsependlere

Andersen, Dorte Jagetic; Winkler, Ingo

Published in:
Oekonomi og Politik

Publication date:
2020

Document version:
Forlagets udgivne version

Citation for published version (APA):
Andersen, D. J., & Winkler, I. (2020). Grænsearbejde blandt grænsependlere. *Oekonomi og Politik*, 93(2), 56-68.
https://www.djoef-forlag.dk/openaccess/oep/files/2020/2_2020/2_2020_6.pdf

Go to publication entry in University of Southern Denmark's Research Portal

Terms of use

This work is brought to you by the University of Southern Denmark.
Unless otherwise specified it has been shared according to the terms for self-archiving.
If no other license is stated, these terms apply:

- You may download this work for personal use only.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying this open access version

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details and we will investigate your claim.
Please direct all enquiries to puresupport@bib.sdu.dk

Grænsearbejde blandt grænsependlere

Temanummer: Danske grænser

Inspireret af Chris Rumfords teori om grænsearbejde fokuserer artiklen på måden, hvorpå den dansk-ty-ske grænse praktiseres og derigennem udledes af grænsependlere, der bor og arbejder på forskellige si-der af den. I vores etnografiske studier har det vist sig, at måden, grænsependlere praktiserer og lever med grænser i deres hverdag på, udtrykker en mangfoldighed af grænser, der er i konstant dialog i pend-lernes hverdagsliv. Særligt betydningen af mobilitet og det at være mobil, og af bevægelse mere generelt,

er et væsentligt fundament for at udleve grænsen, men også nationale forskelle og identitetsdannelse og ikke mindst sproglig praksis danner grundlag for særlige måder at udleve grænser på. Det er vores indtryk at grænser og deres konsekvenser først forstås i lyset af den praksis, i hvilken de virkeliggøres, og at denne praksis aldrig er entydigt geopolitisk de-termineret, men nærmere åbner op for en konstant forhandling af, hvad grænser er.

Det har længe været en common sense opfattelse i den vestlige verden, at grænser og nationale territorier er stabile enheder (Parker og Vaughan-Wil-liams, 2009). Det er en forståelig opfattelse, da lande etablerer politiske og geografiske grænser, deres eksistens afhænger af diplomatiske relationer, der anerkender dem, og de opbygger komplekse juridiske og sociale systemer, der beskytter dem. Ikke desto mindre er grænser et meget mere komplekst fæ-nomen, hvilket dette temanummer illustrerer. For at belyse endnu en side af denne kompleksitet undersøger denne artikel måden, hvorpå den dansk-ty-ske grænse praktiseres og derved udledes af grænsependlere, dvs. folk, som er bosat i ét land, i dette tilfælde i Tyskland, men ansat og arbejder i et andet, i dette tilfælde Danmark (EU-Kommissionen, 2019).

➤ grænser skal forstås som hverdagsfænomener, der udfolder sig i den levede praksis, som gør dem nærværende og derved spreder, eliminerer, opretholder og etablerer dem

Udgangspunktet for undersøgelsen er, at grænser skal forstås som hverdags-fænomener, der udfolder sig i den levede praksis, som gør dem nærværende og derved spreder, eliminerer, opretholder og etablerer dem. Hvor flertallet måtte forstå den dansk-tyske grænse med henvisning til grænsekontrol og grænsehandel, er grænsen mere nærværende i grænsependleres hverdagsliv, for hvem fænomenet derfor bliver en mere kompleks størrelse. Især er mulig-heder forbundet med det at være mobil et væsentligt led i grænsependlerens måde at udleve grænsen på, men også nationale forskelle, identitetsdannelse og ikke mindst sproglig praksis udtrykker grænser. Grænsen bliver således et

DORTE JAGETIC ANDERSEN

ph.d., lektor, Institut
for Statskundskab,
Syddansk Universitet
doa@sam.sdu.dk

INGO WINKLER

ph.d., lektor, Institut
for Marketing og
Management,
Syddansk Universitet
inw@sam.sd.dk

fænomen, hvis eksistens og betydning rækker langt ud over den fysisk eksisterende, geografiske skillelinje.

Artiklens hensigt er ved hjælp af grænsependlerne at illustrere, at det i mange henseender er problematisk at se grænser udelukkende som stabile, geografiske fænomener fastlagt af stater. Pendlernes praksis viser netop, at grænser og deres konsekvenser først forstås i lyset af den praksis, i hvilken de virkeliggøres, og at denne praksis aldrig er entydig, men derimod under konstant forhandling. Vi introducerer først kort den relevante teori og metode, hvorefter vi anskueliggør vores argument ved hjælp af tre analytiske omdrejningspunkter; mobilitet, identitet og sprog.

Grænser som hverdagspraksis

Medens statens rolle er central, når vi studerer grænser, undervurderer det statscentrerede perspektiv ikke-statslige aktørers rolle i disse processer. Ikke-statslige aktører skaber også grænser ved at krydse dem, tale om dem eller blot ved at relatere til dem på den ene eller anden måde. Rumford refererer til disse praksisser som "grænsearbejde": "Grænsearbejde er borgeres eller almindelige menneskers anliggende. Borgere er involveret i at bygge og udfordre grænser over hele Europa: skabe grænser, der fremmer mobilitet for nogle mennesker, samtidig med at de skaber barrierer for andre; skabe områder, der kan determinere, hvilken form for økonomisk aktivitet, der kan udføres hvor; udfordre legitimiteten af og underminere grænser opsat af andre" (Rumford, 2008: 3). Grænser skal her forstås som materialistisk-diskursive effekter og et produkt af kulturelle, sociale og politiske praksisser, hvor en mangfoldighed af aktører (Andersen, Klatt og Sandberg, 2012: 6) er involveret i skabelse, udfordring og forhandling af dem som "meningsskabende og meningsbærende enheder" (Donnan og Wilson, 1999).

➤➤ **Med hensyn til grænsependling er det særlig interessant, hvorledes et øget fokus på åbne europæiske grænser tildeler grænsependlere en nøglerolle. På grund af deres livsstil får de en privilegeret rolle i at realisere EU's målsætning om at overvinde de forhindringer, som landegrænser medfører**

Derfor fokuserer grænseforskning mere og mere på den aktive skabelse af grænser i folks hverdag (cf. Green, 2013; Frandsen og Andersen, 2018: 21ff.). På trods af dette og Rumfords påstand (2012), at almindelige mennesker er mere og mere aktive i forestillingen om, opførelsen af, udskiftningen af og/eller fjernelsen af grænser, udforskes grænsependling stadig kun i mindre grad som hverdagspraksis. Vi ønsker derfor at kaste lys på, hvordan grænsependlere udfører grænser i deres hverdag. Med hensyn til grænsependling er det særlig interessant, hvorledes et øget fokus på åbne europæiske grænser tildeler grænsependlere en nøglerolle. På grund af deres livsstil får de en privilegeret rolle i at realisere EU's målsætning om at overvinde de forhindringer, som

landegrænser medfører. Grænsependlere er (mange gange utilsigtet) udfordret af vanskeligheder, hvad angår opholdssted og tilhørsforhold, der involverer dem i fortsatte forhandlinger om, hvad det betyder for lande at beskytte deres territorier (Gielis og van Houtum, 2012).

Vi er nærmere bestemt interesseret i, hvordan grænser eksisterer i disse mobile borgeres hverdag, og hvordan og om de, i kraft af deres mobile livsstil, udfører grænser anderledes end borgere, som lever deres hverdagsliv inden for landets grænser. Forskning i grænser viser, at de i deres praktiske realisering aldrig er helt entydigt åbne eller lukkede, men mere er del af en konstant dialog og derfor udgør et komplekst område, der afslører forskellige versioner af grænser (Williams, 2006; Andersen og Sandberg, 2012). Når grænser ikke længere omfattes af "den territoriale fælde" (Agnew, 2018), men gennemføres i real-time, synes den praktiske hverdagsrealisering af grænser at åbne for multiplicitet: "Grænsearbejde henleder vores opmærksomhed på den store variation af grænseaktiviteter, der kan eksistere, diversiteten i interesser forbundet med grænser og de forskellige steder, hvori disse aktiviteter finder sted (og som kan være et resultat af denne aktivitet)" (Rumford, 2013: 171). Den måde, hvorpå grænser eksisterer i hverdagen, udmønter sig i flere forskellige praksisser, udført af flere forskellige aktører, og bemyndigelse til at kontrollere dem flytter til flere forskellige domæner, ikke nødvendigvis som aktiviteter planlagt af staten, men som en del af de facto praksis. Derfor drejer vore spørgsmål sig om de mange forskellige betydninger, som grænser har for dem, der krydser dem for at gå på arbejde på 'den anden side' (Andersen, Kramsch og Sandberg, 2015).

Igennem to år interviewede vi grænsependlere, lyttede til deres historier og lærte om deres erfaringer

For at undersøge grænsependleres virkelighed, udarbejdede vi en etnografisk undersøgelse (Hammersley og Atkinson, 2007; Van Manaen, 2011), der kan indfange hverdagspraksisser. Igennem to år interviewede vi grænsependlere, lyttede til deres historier og lærte om deres erfaringer. Vi studerede korrespondancen på to Facebook-sider, oprettet for at diskutere problemer, som grænsependlere oplever i deres hverdag. Vi deltog i møder i Grenzgaengerverein, en forening i det dansk-tyske grænseland, der ønsker at repræsentere grænsependleres interesser. Endelig deltog vi i møder, organiseret af Regionskontor & Infocenter, en dansk-tysk institution, der giver råd og støtte til grænsependlere, og vi interviewede institutionens rådgivere. Da begge forfattere selv er grænsependlere, brugte vi også vores egne personlige erfaringer for at få indblik i de besværligheder, som grænsependlere slås med. Derfor inkluderer vi kollaborative autoetnografiske beretninger (Ellis, 2007; Chang, 2013; Winkler, 2018), skabt i dialog mellem os såvel som med vores samtalepartnere. Metoden giver mulighed for bedre at kunne forstå de sociale og emotionelle omkostninger i forbindelse med grænsependling (Pelias, 2004). Ved på denne måde at bruge vores egne og andre grænsependleres liv som eksem-

pler undersøger vi grænsearbejde, der svarer til den ”mudrede kompleksitet” (Jago, 2002) der er grænsependleres hverdag.

Håndtering af åbne grænser

”Kan du huske den dag, motorvejen var lukket, fordi flygtninge vandrede på den?” Dette spørgsmål blev diskuteret meget intenst under et møde i “Grenzgaengerverein”, en forening af grænsependlere, der mødes en gang om måneden for at diskutere grænsependling og relaterede emner. Mange kunne huske denne episode, fordi de regelmæssigt bruger motorvejen på vej til arbejde. Denne dag i efteråret 2015 vandrede flygtninge på motorvejen på deres vej gennem Danmark, og politiet besluttede, at det var for farligt at tillade biltrafik på vejen, mens så mange mennesker vandrede der. Derfor måtte grænsependlere, sammen med den øvrige trafik, bruge landeveje langs med motorvejen. De, der kom til mødet den aften, huskede meget klart det kaos og trafikpropper, det førte til og den meget lange transporttid. De udvekslede mange små historier, nogle af dem morsomme, om folk, der ikke vidste, hvilken vej de skulle tage, lastbiler, der forsinkede trafikken på de små veje, fordi man ikke kunne overhale dem, og små landsbyer, der pludselig oplevede trafiknedbrud for første gang i deres historie. Antallet af historier og livlige diskussioner var overraskende, taget i betragtning at dette skete i 2018, tre år efter episoden.

Denne dag måtte grænsependlere håndtere deres grænse på ny og dermed indgå i nye narrative konstruktioner af grænser, der passede til deres livsstil. De mange historier om lukningen af motorvejen og den efterfølgende ”hvordan vi husker den dag” blev artikuleret gennem et filter af ’undtagelse fra reglen’. For grænsependlere var lukningen af motorvejen ualmindelig, og den danske stats genindførelse af grænsekontrol anså sig til mange overvejelser blandt grænsependlere ledsaget af narrativer om deres oplevelser af, hvad der skete og forudsigelser om fremtidige episoder såvel som personlige iagttagelser og sågar statistik om, hvem der blev standset:

”Endelig kom jeg så til grænsen. Tidligere var dette ikke noget problem, da den åbne grænse blot betød, at man skulle tænde for køreløset og huske hastighedsgrænsen i Danmark, for at undgå en bøde på 1.000 kroner. Nej, det vil jeg i hvert fald ikke have! Nutildags er det anderledes at krydse grænsen, fordi Danmark besluttede at genindføre grænsekontrol i januar 2016. Så der er en kontrolpost. Jeg er nu aldrig blevet bedt om at vise pas eller at standse, så de kan undersøge min bil. Faktisk er de eneste, jeg har set, der er blevet standset, ikke-hvide og danskere, der har overlæst deres biler med øl og slik, som de har købt i grænsebutikkerne. Men at passere kontrolposten betyder, at man skal sænke hastigheden – jeg tror, at en bil i høj hastighed ville være mistænkelig – se på politibetjenten og vente på enten et nik eller et vink til at fortsætte” (FD 3).

I deres analyser af mobilitet understreger Sheller og Urry (2004) behovet for at forbinde folks ide om mobilitet med immobilitet, fordi vores måde at forstå mobilitet på ofte foregår i relation til og følger af vores ide om immobilitet. At

rejse får mening i relation til at blive hjemme; ideen om hjem er forbundet med ideen om det fremmede (Andersen og Pedersen, 2018). Analyse af mobilitet er derfor: ”Et spørgsmål [...] om at spore vigtigheden af diskurser og praksisser af mobilitet i skabningen af både bevægelighed og stilstand” (Sheller og Urry, 2004: 211). Forstået i denne sammenhæng kastede vores samtalepartners refleksioner om motorvejen og grænselukninger derfor lys over, hvordan deres ide om mobilitet er funderet i et normativt krav om, at grænser er – eller i det mindste burde være – åbne. Når bevægelighed er kontrolleret af myndigheder eller er fuldstændig standset, tolkes dette som en undtagelse fra reglen og ikke som del af grænsependleres hverdags erfaringer. Med andre ord tager de fleste samtalepartnere deres mobile livsstil for givet, og nogle pendlere nyder denne livsstil så meget, at de regner det for en eksistentiel forhindring, hvis deres mobilitet afbrydes eller forstyrres:

”Efter at jeg mødte min mand, kørte han mig til arbejde i lang tid, indtil jeg fik mit kørekort og følte mig tryk ved selv at køre. Det var selvfølgelig romantisk, og jeg syntes, jeg var privilegeret med egen chauffør. På den anden side er man også afhængig af den anden person, når man bliver kørt på arbejde. Dette var i modstrid med den mobile livsstil, jeg elskede. Da jeg endelig var tryk nok til selv at køre, følte jeg mig også befriet og endnu mere, da jeg fik min egen bil; det passede mig meget bedre end det liv, hvor jeg blev kørt eller skulle dele en bil” (FD 2).

Grænsearbejde, udført af grænsependlere, handler derfor om at opretholde og aktivt vedligeholde deres mulighed for at bevæge sig frit ved at håndtere barrierer og hindringer, som i mange tilfælde ligger udover blot politi og grænsekontrol. Inden for klassisk migrationsforskning er individets valg om at flytte et resultat af såkaldte push- og pullfaktorer (Creswell, 2006: 2) bundet til destinationer som kvaliteter: ”Steder skubber eller tiltrækker folk til besøg og de antages at være relativt statiske, bestemte og adskilt fra dem, der besøger” (Sheller og Urry, 2004: 214). Etnografisk baseret forskning, der fokuserer på praksis, sætter spørgsmålstegn ved denne ide om steder som stabile enheder, der skubber eller tiltrækker folk. Her forstås steder som de aktiviteter og praksis de manifesteres igennem: ”[...] der eksisterer en kompleks relation mellem steder og mennesker forbundet ved optrædener” (Sheller og Urry, 2004: 214).

Netop derfor forstås grænser inden for etnografisk forskning ikke som streger i sandet, der adskiller to geografiske områder. Når vores analytiske perspektiv bliver grænsen som praksis, konstitueres grænser som relationelle (Parker et al., 2009). Ofte er disse relationer institutionelle og administrative, f.eks. pensionssystemer, sundhedssystemer, skattesystemer mm. For eksempel modtager mange grænsependlere børnebidrag fra den danske stat. Alligevel har danske og tyske embedsmænd endnu ikke fundet ud af at koordinere hurtig udveksling af information, der giver grænsependlere mulighed for at modtage økonomiske ydelse til tiden. Som en af vores interviewpersoner fortalte, måtte han og hans partner vente i over et halvt år på, at de to administrationer blev synkroniseret, hvilket for pendlerne syntes at være en helt unødvendig forsin-

kelse (Interview 5). Ydermere hørte vi historier om, hvordan grænsependlere måtte kæmpe for deres børns juridiske rettigheder til at modtage dansk SU, når deres børn ville studere uden for Danmark (DO 1). Det kræver gentagen indsats, energi og tid at navigere inden for forskellige og nogle gange mismatched systemer for at kunne forblive mobil.

Der er behov for meget grænsearbejde, for at være grænsependler er ikke bare et spørgsmål om at arbejde (relativt stabilt) sted b og bo (relativt stabilt) sted a. Grænsependlere lever det meste af deres liv, på samme måde som andre transnationale, i bogstaveligste forstand mellem destinationer (Bhabha, 1997; Al-Ali og Koser, 2002). At være grænsependler er ensbetydende med at bruge en masse tid og indsats på at komme fra a til b og tilbage igen og med at justere sin livsstil til 'at være på vej', inklusive spørgsmål om at genopfinde sig selv, noget der kan blive endog fysisk krævende:

"[...] den tid, jeg bruger i min bil til transport, er spild af livstid for mig. Nogle gange, når jeg er på vej til arbejde, tænker jeg på dengang, jeg ikke var pendler. Dengang kunne jeg bare tage min cykel eller bare gå til mit arbejde, og på den måde fik jeg min daglige motion. Derudover hjalp denne fysiske aktivitet til at holde hovedet klart, og specielt om eftermiddagen, efter at jeg kom hjem fra arbejde, følte jeg mig tit frisk. Nu er følelsen anderledes, efter at jeg tager bilen. På trods af den fleksibilitet og fred, det giver, føles det tit som en byrde, tiden, der bliver spildt, fordi jeg ikke kan bruge den til andet end at køre" (FD 3).

Andet og mere end blot det at være stabile destinationer er grænser, såvel som hjem og arbejde, dele af en kontinuerlig indsats for 'at nå frem', inklusive modet og evnen til at håndtere barrierer på vejen. 'At nå frem' involverer nødvendigvis flere grænser, der skal arbejdes med og nogle gange skal rives ned. Dette kræver en enorm mængde kulturelt, institutionelt, kommunikativt og følelsesmæssigt grænsearbejde blandt grænsependlere.

Andet og mere end blot det at være stabile destinationer er grænser, såvel som hjem og arbejde, dele af en kontinuerlig indsats for 'at nå frem', inklusive modet og evnen til at håndtere barrierer på vejen

Grænsearbejde som identitetskonstruktion. Fra stereotyper til grænselændinge

Da den danske regering ønskede at genindføre grænsekontrol ved den dansk-tyske grænse i 2011, virkede det som en underlig besked at sende i et Europa, der bevægede sig imod mere og mere integration. Nu, otte år senere, med mere end fire års semi-permanent grænsekontrol, er dette fuldstændig ændret. For grænsependlere er genindførelsen af permanent kontrol ved den dansk-tyske grænse kun en lille barriere for deres mobilitet. Alligevel sker der noget, **når pendleren passerer gennem kontrolstedet på vej til arbejde; de påmindes om deres na-**

tionale tilhørsforhold. I de fleste tilfælde betyder det at passere grænsen at sænke hastigheden, se på grænsebetjenten, som signalerer, at de kan køre videre. Nogle gange bliver de standset og skal vise papirer for at forklare deres destination og anliggende, og i nogle enkelte tilfælde skal de standse ved vejsiden, mens grænsekontrollen går igennem deres personlige oplysninger og gennemser bilen. Den daglige oplevelse af grænsekontrol understreger, at grænsependlere bevæger sig ind i et andet land, og minder dem om, at national identitet har betydning – selvom det er uklart præcist hvad.

Med deres mobile livsstil deltager grænsependlere i et stort antal af andengørelses-praksisser, der er forbundet med national identitetsopbygning. Fra vores samtaler ser det ud, som om grænsependlere ofte ses som 'de underlige' i disse processer; nogle, der er vanskelige at placere, fordi de kun er i landet for at arbejde og alligevel skal passe ind i de danske eller tyske administrative systemer. Grænsependlere er ballademagere, da deres af-og-til dårligt tilpassede status fanget imellem etablerede nationale administrative systemer skaber forstyrrelser for rutinemæssige administrative procedurer, der er designet specielt til borgere, der ikke krydser landegrænsen for at tjene til dagen og vejen. Som anført af Lamond og Molnar (2002: 169) hjælper konstruktion af grænser en gruppe til at konstruere social identitet gennem social diskrimination (in-gruppe/out-gruppe differentiering), dvs. "segmentering mellem 'os' og 'dem'".

På den anden side er det forkert at sige, at grænsependlere passivt og uvilligt reagerer på episoder, hvor de bliver identificeret som de andre. Tværtimod er de ofte selv involveret i denne form for andengørelses-praksis. Med hensyn til Danmark, danskerne og den danske mentalitet er grænsependlerne hurtige til at foretage sammenligninger, hvor deres egen kulturelle forståelsesramme tjener som fundament for at identificere forskelle mellem dem selv og danskerne. Mange af de forskelle, som bliver berørt i vores interviews, relaterer til selve pendlingen; de danske trafikregler, de danske myndigheders bødepraksis og danskernes kørevaner. At danskere ikke kan køre bil, er en ofte gentaget stereotypi, som vi hørte, og der er mange historier om den underlige danske kørestil: "Når jeg er på motorvejen og ser en bil med dansk nummerplade foran mig, har jeg en tendens til at accelerere og overhale den så hurtigt som muligt. Hvis jeg ikke gør, er det meget sandsynligt, at chaufføren, når han nærmer sig en lastbil, skifter til venstre vejbane lige foran mig og blokerer mig frem for at vente på, at jeg passerer" (Interview 4). Adskillige sådanne historier indikerer, hvordan pendlere fra Tyskland gør sig til 'de andre' ved at finde det legitimt at bedømme, hvad der er passende opførsel for bilister.

Den danske mentalitet er også et tilbagevendende tema i interviewene. Nogle pendlere taler om, hvordan danskere er meget mere indirekte end tyskere, hvilket gør det vanskeligt at forstå dem: "Jeg er tilbøjelig til at adressere alle de konflikter, som jeg møder, direkte, selvom det betyder åbent at indgå i et skænderi. Men det er ikke den danske måde at adressere konflikter på. Konflikter behandles på en mindre åben måde, for dermed at undgå en åben kon-

frontation" (FD 1). Andre beskriver danskere som afslappede, de tager lidt lettere på tingene, og derfor virker de mindre stressede på arbejde. Som Susanne fortalte os: "Danskere er i det store og hele mindre stressede. De har ikke så meget stress, sandsynligvis fordi de ikke tager alting så personligt. Privatlivet er meget vigtigt, men på arbejde – hvis jeg ikke klarer det i dag, så er der en ny dag i morgen, ingen grund til stress" (Interview 4). Hun så sig selv som en, der vil have arbejdet gjort hurtigt, og de danske kolleger ville så berolige hende og sige "i morgen er der atter en dag". De første fem år var det vanskeligt for hende at vænne sig til det, og hun havde indtryk af, at hendes kolleger forsøgte at forsinke hende, men i dag er hun taknemmelig for, at hun lærte ikke at sætte sig selv under for stort pres. I en nøddeskal er der angiveligt mindre arbejdsrelateret stress, da der er mindre pres på arbejderne, selvom arbejdet stadig bliver gjort. Mange af vores tyske interviewpartnere nævnte, at de godt kunne lide at være på fornavn med alle på arbejdspladsen, noget der er meget ualmindeligt på tyske arbejdspladser: "Vi bruger ikke 'De', det er mere behageligt, mere personligt ... også med hensyn til forholdet til chefen" (Interview 1). Vedkommende understregede også, at danske arbejdsgivere behandler deres personale bedre end tyske: "Tidligere i et tysk firma talte jeg aldrig med chefen, hilste kun på ham. Her er det anderledes, man ryger måske endda en cigaret sammen med chefen og fortæller en spøg. I Tyskland er det mere opblæst" (Interview 1).

Ved at værdsætte nogle aspekter af det at være dansk som noget, man kan lære af, oplever grænsependlere grænser som mere porøse, slækker på mentale mure og afviser ideen om, at kulturelle forskelle kun skaber 'anderledeshed'

Her involverer grænsearbejde en speciel form for "de andre". Danskere opfattes som anderledes, men alligevel er mange af disse forskelle værdsat som noget, andre bør indarbejde i deres identitet. "De 'mentale mure', som individer opbygger for at give mening til, hvem 'jeg er' og 'vi er' (Kreiner et al., 2006: 1319), opleves ikke som evigtgyldige, men som noget, der skal arbejdes med og overvindes. Nogle grænsependlere beundrer dele af det, som de henviser til som den danske mentalitet: "Jeg har altid syntes, at danskere var mærkelige. Men efter at have set, hvad de får gjort, synes jeg ikke længere, at det, der sker i Danmark, er mærkeligt" (Interview 3). Ved at værdsætte nogle aspekter af det at være dansk som noget, man kan lære af, oplever grænsependlere grænser som mere porøse, slækker på mentale mure og afviser ideen om, at kulturelle forskelle kun skaber 'anderledeshed'.

Mange af de grænsependlere vi talte med, ser ud til at skabe en identitet som grænselændinge, som føler sig kompetente på 'begge sider', og som indarbejder evnen til bevidst at se og behændigt håndtere forskellige materielle, institutionelle og kulturelle grænser. O'Dell (2003) og Löfgren (2008) omtaler sådanne grænselændinge som "regionauter" og tilkendegiver dermed, hvordan beboere i grænseregionen udvikler færdigheder, der gør det muligt at drage

nytte af verden på begge sider af grænsen, og derigennem også profitere af de institutionelle og sociale forskelle, der er indeholdt i grænsen.

Men nogle gange bliver grænser for overvældende til at ændre på: "Vi er faktisk ikke velkommen her. Det bliver hele tiden udtrykt, at fremmede skal komme til Danmark, arbejde her og betale skat, men de skal ikke stille nogle krav, Det er f.eks. OK at betale 100.000 i indkomstskat, men der ville blive et ramaskrig, hvis de vil have 15.000 i børnebidrag og sende det til Rumænien (det er ikke dobbeltmoral, det er tredobbelmoral)" (Interview 8). Denne udtalelse fra en rådgiver for grænsependlere understreger yderligere, hvordan den behandling, grænsependlere oplever, har en tendens til at blive en del af deres oplevelse af identitet og tilhørsforhold. Hvis man ikke er dansk borger, er man en outsider, som på linje med alle migranter, fremmede eller ikke-danskere i Danmark, oplever eksistensen af grænser som barrierer. Historierne om institutionelle barrierer, specielt fra ikke-danskere, som bor i Tyskland og arbejder i Danmark, gør det ikke klart, om de danske myndigheder ikke er i stand til eller ikke er villige til at være fleksible. Det ændrer dog ikke på, at de, der bor i Tyskland, bliver behandlet anderledes og nogle gange helt klart diskrimineret. Selv når grænsependlere synes at nyde deres evne til at bevæge sig frit over grænser, kan nydelsen være begrænset, når pendlere konstant bliver bedt om at afsløre og retfærdiggøre deres status som grænsependlere.

I en reaktion på sådanne oplevelser lærte vi fra folk, der arbejder som rådgivere på Regionalkontor & Infocenter, at det at være grænsependler medfører, at man skal være god til at navigere inden for de forskellige systemer på begge sider af grænsen: "De er nødt til at passe på sig selv – de er nødt til at kende og forstå forskellene mellem systemerne" (Interview 8). Det at være grænsependler involverer en vis grad af mod, der er nødvendig for at håndtere grænser som barrierer, og det kræver en vis glæde ved udfordringerne i forbindelse med grænsependling.

Det kreative grænsearbejde m.h.t. kommunikation

"Så hvad gør det specielt for dig at være grænsependler?"; spurgte jeg min interviewpartner. Hun blev lidt stille en stund, mens hun overvejede spørgsmålet, før hun svarede "Sproget". "Sproget?" spurgte jeg, mens jeg så forvirret ud, fordi min interviewpartner voksede op som medlem af det tyske mindretal i det sydlige Danmark, og hendes danske sprogfærdigheder – i det mindste sammenlignet med mine rudimentære færdigheder – er tæt på en indfødt danskers. Hun forklarede, at for hende med bopæl i Tyskland og arbejde i Danmark er det nødvendigt konstant at skifte mellem de to sprog, hvilket gjorde, at hun mestrede begge sprog på et højt niveau. Mens jeg lyttede til hende, tænkte jeg, at det ikke burde være et problem for hende, men så huskede jeg mine arbejdsdage. Mange dage på universitetet skifter jeg mellem engelsk, dansk og tysk, afhængigt af, hvem jeg taler med. Nogle gange skifter jeg mellem sprog i en og samme samtale og udtrykker mig selv på engelsk, fordi jeg ikke kan komme på danske udtryk, eller jeg taler med en dansk kollega, der er god til tysk, hvilket gør, at vi bruger

det sprog, som vi har lyst til. Det at skifte mellem sprog kræver ikke bare, at man bruger forskellige ord, men også forskellige meningssystemer og forskellige former for forståelse.

Det at skifte mellem eller at blande sprog under samtaler og understrege dansk, tysk eller måske et helt tredje sprog er udtryk for sproglateret grænsearbejde for alle de grænsependlere, vi talte med. At skifte mellem sprog er en strategi, der bruges særdeles meget og effektivt af grænsependlere til at udglatte sprogproblemer og imødekomme alle slags nødvendige forskelle. Som en interviewperson udtrykte det: ”Vi taler tysk med tyskerne og dansk med danskerne” (Interview 6). De opfører, overtræder, nedriver eller flytter symbolske, sociale og kulturelle grænser som en del af deres kommunikationsmønstre.

Det at skabe kendskab gennem tilegnelsen af sprog og på denne måde adaptere grænseændingens mentalitet fremstår som grænsearbejde, der benyttes af mange pendlere. Ikke desto mindre ser det også ud til, at mestring af dansk er enormt vigtigt for, at det kan fungere. De almindelige svar på spørgsmål stillet i Facebook gruppen ”Arbejde i Danmark” om, hvad der er vigtigt, hvis man ønsker at finde et job i Danmark, understreger nødvendigheden af at lære dansk. Det er ikke bare for at kunne finde et job, men det fremstår både fra denne gruppe og vores feltarbejde som centralt i forhold til de fleste problemer i forbindelse med grænsependling.

Mestring af dansk er et vitalt krav for at være en succesrig grænsependler

I vores samtaler med rådgivere fra Regionskontor & Infocenter blev vi konstant mindet om, at mestring af dansk er et vitalt krav for at være en succesrig grænsependler. Mange administrative procedurer, som f.eks. sygedagpenge, skatteerklæringer, arbejdsløshedsunderstøttelse og fagforeningsmedlemskab kan blive til enorme forhindringer uden et minimum af dansk kundskaber. Igennem vores samtaler med rådgiverne hørte vi adskillige eksempler på grænsependleres problemer, hvis de var ude af stand til at kommunikere med offentlige myndigheder om f.eks. sygedagpenge. Rådgiverne understreger derfor på det kraftigste vigtigheden af, at man kan tale dansk, hver gang de rådgiver ikke-danskere, der ønsker at blive grænsependlere.

Mange grænsependlere, uanset deres kendskab til sprog, understreger ligeledes vigtigheden af at lære, tale og forstå det danske sprog. De forklarer, at danske arbejdsgivere kræver et vist niveau af dansk kundskaber, da medarbejdere f.eks. skal kunne læse sikkerhedsinstrukser og kommunikere effektivt med deres kolleger. Det er et problem, hvis man ønsker at kommunikere med kolleger, men kun forstår halvdelen af hinandens sprog (Interview 5). Der nævnes mange andre grunde til at gøre en indsats for at lære dansk: Kommunikation med skatte- og andre statslige og kommunale myndigheder; henvende sig til danskere, da det ofte gør kommunikation, gensidig forståelse og vigtig integration og fællesskabsopbyggelse lettere; det muliggør jobskifte i Danmark;

og arbejde i Danmark skaber nogle gange forventninger i grænsependlernes private sociale miljø, hvor man kan opleve bebrejdende reaktioner som f.eks.: ”Gud, du arbejder i Danmark, men du taler ikke engang sproget?” (Interview 2).

På trods af den brede forståelse af, at det er vigtigt at kunne tale dansk, er det ikke alle samtalepartnere, der kan, eller de taler kun dansk på lavt niveau. Som grænsependler i EU har man ret til at deltage i dansk sprogundervisning for udenlandske arbejdstagere, men mange grænsependlere deltager ikke i disse sprogkurser (Interview 7). Hvis dette er tilfældet, hvilke strategier bruges så til at overkomme utilstrækkelige sprogkunderskaber? De, der taler tysk, benytter sig ofte af muligheden for at tale tysk på arbejde, og når de taler med myndigheder – en mulighed, vi mener er specifik for grænseregioner. Vi lærte, at nogle kommuner i det sydlige Danmark tilbyder deres tjenester på tysk, f.eks. Borgerservice i Bov og Padborg. At skifte til engelsk udgør en anden strategi for nogle af samtalepartnere. Der synes at være en overvejende forståelse af, at det er muligt at klare sig i Danmark ved at tale engelsk. Disse strategier virker til en vis grad. Men ikke alle offentlige myndigheder er i stand til (eller villige til) at kommunikere på tysk eller engelsk, og hvis man gør det, kan det vise sig at være en dårlig strategi.

Mange grænsependlere, som ikke taler dansk, forsøger at overkomme denne barriere ved at søge hjælp hos kolleger og venner, som oversætter breve fra myndighederne, foretager telefonopkald og giver hjælp til at formulere ansøgninger og udfylde skemaer. Disse strategier demonstrerer en vis grad af kreativitet, da pendlere derved forsøger at overvinde sproglaterede grænser relateret til ikke at mestre det danske sprog. Nogle grænsependlere fortalte, at de – i det mindste nogle gange – frivilligt eller af ren nødvendighed accepterer udfordringen at tale dansk, på trods af manglen på sprogkunderskaber. De henviste til forskellige indsatser for at lære sproget gennem selvhjælpsaktiviteter som f.eks. at lytte til dansk radio, mens de pendler. En samtalepartner fortalte, at når han modtager telefonopkald fra firmaet om eftermiddagen, når han allerede er kommet hjem, tvinger han sig selv til at tale dansk, hvad der til hans store overraskelse ofte fungerer. Under en af disse episoder overhørte hans datter samtalen og sagde til ham: ”Gud, far, du kan alligevel tale dansk” (Interview 2).

For nylig stødte vi på en diskussion i Facebook-gruppen ”Arbejde i Danmark” om, i hvilket omfang nødvendigheden af at kunne tale dansk stadig udgør et krav for grænsependlere. Forskellige eksempler, der blev nævnt i diskussionen, synes at antyde, at man i det mindste kan begynde at arbejde i Danmark uden at kunne tale dansk. Men selv hvis dette er tilfældet, forbliver det at mestre mange sprog, særligt dansk, eller på andre måder effektivt at kunne håndtere sproglaterede grænser, vigtige emner for grænsependlere i deres grænsependlingseventyr.

Grænsearbejde er fast arbejde

Grænsependlere omgås grænser på mangfoldige måder. De udlever dem, de genfortolker dem, de gør dem uvæsentlige et øjeblik for at gøre dem væsentlige det næste, de opdyrker dem, nogle gange mod staten, nogle gange med staten – og igen andre gange både mod og med. Linjen-i-sandet eksisterer altså i bedste velgående, idet den har betydning, men den eksisterer på utallige måder og derfor også på andre måder, end staten mener og vil have, den gør. Undersøgelser af grænsependleres måder at udleve grænser på er illustrative for denne mangfoldighed, hvorpå grænser kommer til udtryk i hverdagspraksis som grænsearbejde på mikroniveau.

Ydermere kan det siges, at grænsependlere udgør en kulturel gruppe, der er forskellig fra dem, der lever livet inden for et lands grænser. Det gælder deres ritualer, regelmæssigheder og almindelige sociale adfærd. I lighed med migranter lever de på steder af ind-imellem-hed, de er på vej, klarer både her og der, og ofte med en følelse af forskydning, når deres liv bliver behandlet af dem, der ikke lever en mobil tilværelse. En livsform, der kræver fast grænsearbejde, eller som en interviewperson udtrykker det: ”Der er et evigt tilbagevendende krav om at håndtere disse grænser og de dermed forbundne grænseerfaringer” (Interview 9). Ud over at arbejde med grænser arbejder pendlere således også med at åbne den entydige forståelse af grænser, som var de blot geografiske skillelinje mellem stater, der enten stopper passage eller som man kan passere.

De fleste langtidsgrænsependlere er enige om, at man har brug for udholdenhed for at **åbne grænser**, og forblive grænsependler. De er også enige om, at det gør denne form for tilværelse lettere, hvis man er åben for og har en generel interesse i, hvad der sker ’på den anden side’ – i hverdagen, mht. kommunikationspraksisser, institutionelle mekanismer og politik. Ifølge en samtalepartner kan grænsependlere opdeles i ”elitependlere” og ”almindelige pendlere”; Grænselændingene, som føler sig hjemme i deres grænsearbejde; og pendlere, der kæmper med at finde ud af det (Interview 8). Men det er vigtigt at bemærke, at der ikke er en enkelt bedstepraksis-model klar til at være grænsependler. Grænsearbejdet er ikke eviggyldigt, men udgøres af en proces og læres over tid, og det er ikke alle ”på vejen”, der overtager lignende måder at gøre grænsearbejdet på. Vigtigst er det, at grænsearbejde kræver evner og ressourcer til at gøre det fast, fordi man aldrig rigtig når ’frem’, og enhver ankomst forbliver delvist et ’på vej’.

Litteratur

- Agnew, J. (2018), *Globalisation and Sovereignty, Beyond the Territorial Trap*, New York/London: Rowman & Littlefield.
- Al-Ali, N og K. Koser (2002), *New approaches to migration? Transnational communities and the transformation of home*, London: Routledge.
- Andersen, D.J. og René Ejbye Pedersen (2018), 'Practicing Home in the Foreign: The multiple homing practices of artisan journeymen on the tramp', *Nordic Journal of Migration Research*, 8(2): 82-90.
- Andersen, D.J., M. Klatt og M. Sandberg, red. (2012), *The border multiple: the practicing of borders between public policy and everyday life in a re-scaling Europe*, London: Routledge.
- Andersen, D.J., O.T. Kramsch og M. Sandberg (2015), 'Inverting the telescope on borders that matter: conversations in Café Europa', *Journal of Contemporary European Studies*, 23(4): 459-76.
- Bhabha, H.K. (1997), "Cultures In-between", i du Gay og Hall, red., *Questions of Cultural Identity*, London: Sage Publications.
- Chang, H. (2013), "Individual and collaborative auto-ethnography as method. A social scientist's perspective", i S. Holman Jones, T. Adams og C. Ellis, red., *Handbook of Autoethnography*, Walnut Creek, CA: Left Coast Press, pp. 107-22.
- Creswell, T. (2006), *On the Move*, London: Routledge.
- Hastings, D. og T. Wilson (1999), *Borders: frontiers and identity, nation and state*, Oxford: Berg.
- Ellis, C. (2007), "Telling secrets, revealing lives: Relational ethics in research with intimate others", *Qualitative Inquiry*, 13(1): 3-29.
- EU Commission (2019), "Cross-border commuters", online available: https://europa.eu/youreurope/citizens/work/work-abroad/cross-border-commuters/index_en.htm
- Frandsen, S.B. og D.J. Andersen, red. (2018), *Europas grænser*, Århus: Århus Universitetsforlag.
- Gielis, R. og H. van Houtum (2012), "Sloterdijk in the House! Dwelling in the Borderscape of Germany and the Netherlands", *Geopolitics* 17: 797-817.
- Green, Sarah (2013), "Borders and the relocation of Europe", *Annual Review of Anthropology* 42: 345-361.
- Hammersley, M. og P. Atkinson (2007), *Ethnography. Principles in Practice*, London og New York: Routledge.
- Jago, B.J. (2002), "Chronicling an Academic Depression", *Journal of Contemporary Ethnography*, 31(6): 729-57.
- Kreiner G, E. Hollensbe E og M. Sheep (2006), "On the edge of identity: Boundary dynamics at the interface of individual and organizational identities", *Human Relations*, 59(10): 1315-41.
- Lamond, Michèle og Virág Molnár (2002), "The Study of Boundaries in the Social Sciences", *Annual Review of Sociology*, 28: 167-95.
- Löfgren, O. (2008), "Regionauts: the Transformation of Cross-Border Regions in Scandinavia", *European Urban and Regional Studies*, 15(3): 195-209.
- O'Dell, T. (2003), "Øresund and the Regionauts", *European Studies*, 19: 31-53.
- Parker, N. og N. Vaughan-Williams et al (2009), "Lines in the sand? Towards an agenda for critical border studies", *Geopolitics*, 14(3): 582-7.
- Pelias, R. (2004), *A Methodology of the Heart*, Walnut Creek, CA: AltaMira.
- Rumford, C. (2008), "Introduction: citizens and borderwork in Europe", *Space and Polity*, 12(1): 1-12.
- Rumford, C. (2012), "Towards a multiperspectival study of borders", *Geopolitics*, 17, 887-902.
- Sheller, M. og J. Urry (2004), "The new mobilities paradigm", *Environment and Planning A*, 38, 207-26.
- Van Maanen, J. (2011), "Ethnography as Work: Some Rules of Engagement", *Journal of Management Studies*, 48(1): 218-34.
- Walters, William (2006), "Rethinking borders beyond the state", *Comparative European Politics*, 4(2/3): 141-59.
- Winkler, Ingo (2018), "Doing Autoethnography: Facing Challenges, Making Choices, Accepting Responsibilities", *Qualitative Inquiry*, 24(4): 236-47.

Interviews (alle er anonymiserede)

- Interview 1: Medarbejder Contiga, 30. april, 2019
- Interview 2: Medarbejder Contiga, 30. april, 2019
- Interview 3: Medarbejder Contiga, 30. april, 2019
- Interview 4: Medarbejder Contiga, 30. april, 2019
- Interview 5: Medarbejder Contiga, 30. april, 2019
- Interview 6: Medarbejder Contiga, 30. april, 2019
- Interview 7: Medarbejder Contiga, 7. marts, 2019
- Interview 8: Medarbejder Regionskontor & Infocenter, 16. november, 2018
- Interview 9: Medarbejder SDU, 17. april, 2018

Autoetnografiske feltdagbøger

- FD 1: "My notions of home", forfatter, december 2017.
- FD 2: "How I became a cross-border commuter", forfatter, oktober 2017.
- FD 3: "Monday morning ride", forfatter, oktober 2017.

Deltagerobservationer

- DO 1: Møde *Grenzgaengerverein*, juni 2018.